

upadica, uklopnica; njem. *ferzenk* (Versenkung) zove se u nas propadalište, spuštalište, potapalište (slov. pogreznilo, pogreznica); lat. *inspicijent* u nas se uglavnom ne prevodi, samo što se u Srbiji zove scenarista; lat. *intendant* je u nas upravitelj, upravnik; lat. *kompozitor* je u nas skladatelj, uglazbitelj (slov. komponist); grč. *monolog* bi se mogao prevesti kao samogovor; franc. *praktikabl* zove se kod nas još i kubus; lat. *proba* je pokus, vježba (slov. vaja, skušnja, mak. repeticija); franc. *rampa* zove se u nas greben, svjetlosnik, pristupnica (slov. pregrada); franc. *réžiser* (regisseur) je u nas redatelj, reditelj; franc. *rola* je uloga (slov. vloga, mak. rolja — u operi je to partija); grč. *statist*, tal. *kompars* (comparsa) i lat. *figurant* zove se kod nas stojiša; za tal. *sofitu* i *sufitu* (soffitte) imamo samo opisno — oslikani svod i gornji dio pozornice uopće; franc. *sufler* (souffleur) je u nas šaptač, šaptalac (slov. šepetalec); njem. *suflerkasten* je šaptaonica, školjka (slov. šepetalnica); za njem. *šlagwort* (Schlagwort) i *štihwort* (Stichwort) imamo natuknica, lema, krilatica (slov. istočnica); njem. *šnirbodn* (Schnürboden) je u nas nadstroplje, užište (slov. vrvišće); njem. *štrih* (Strich) i *šprung* (Sprung) prevodi se u nas kao skok (slov. črta); grč. *teatar* i njem. *teater* (Theater) u nas je kazalište, pozorište (slov. gledališče, mak. teatar) itd.

Ovom osnovnom kazališnom leksikonu, koji je gotovo svakodnevno u upotrebi, treba dodati još i nazive za baletne figure koji se u nas nikada ne prevode i za koje ne postoje odgovarajući domaći izrazi, već ostaju bez izuzetka u svom izvornom (francuskom) obliku (pirouette, pas de deux, pas de balance, développer, changement, piquet, ronds de jambe par terre, arabesque itd.).

ŽIVOTNOST NOVIH RIJEČI

Stjepan Babić

Upotreba stranih riječi uvijek je suvremeno pitanje i vjerojatno nikada neće biti u potpunosti riješeno. Uz to je i vrlo složeno te ga je gotovo nemoguće obuhvatiti u cjelini. Zato se zasad zaustavimo samo na teškoćama koje se javljaju u zamjenjivanju stranih riječi našima.

Prva je u tome što se strane riječi ne mogu mehanički zamjenjivati. Ako se pojmovno (logičko, intelektualno) značenje naše i strane riječi potpuno podudara, zamjena nije moguća ako im se ne podudara i osjećajno (emocionalno, afektivno) značenje. Tek kad se u oba potpuno podudaraju, možemo reći da je strana riječ nepotrebna.

Druga je teškoća u tome što često stranu riječ ne zamjenjuje jedna naša, nego više njih. I tu bi se mogao postaviti zahtjev: našoj riječi treba dati

prednost i kad ima samo dio značenja strane ako piscu nije potrebno cijelo značenje tuđice. Međutim, to je već teže provesti jer nije dovoljna prosječna jezična svijest.

No najveća je teškoća u tome što nam često za pojedine pojmove nedostaje dobra riječ, katkada i za najobičnije predmete svakidašnjega života. Uzmimo na primjer Reissnägel (rajsnegl). Pogledamo li u Hurmov Njemačko-hrvatski rječnik (Zagreb, 1954), naći ćemo »čavlić sa širokom glavom za pričvršćivanje crteža«; otvorimo li Klaićev Rječnik stranih riječi (Zagreb, 1958), evo što u njemu piše: »čavlić sa širokom glavom za pričvršćivanje čega na što«. U Dalmaciji se govori puntina, pa ako nam je po glasovnom sastavu i bliža od rajsnegla, teško bi mogla ući u književni jezik jer i ona ima obilježje strane riječi,¹ a uz to je još i provincijalizam. Na tvorničkim omotima piše *risaći čavlići* ili *crtajući čavlići*, ali još nije općenito prihvaćeno pa neki predlažu *pribodnica*. Kao što vidimo, nije teško napraviti novu riječ, teško ju je uvesti u opću upotrebu, u književni jezik. »Kad koji naš čistunac načini i dobru koju reč, često je nekako ukočena, nema u njoj pravoga života«, kaže Tomo Maretić u predgovoru Jezičnom savjetniku. Drugi kažu za neke nove riječi da su knjiške, ako ne još i gore, da su smiješne. Zato se događa da za neki pojam imamo više svojih riječi, a ni jedna od njih nije ona prava.

To nas ne smije obeshrabriti jer smo na drugoj strani našli vrlo dobre zamjene za strane riječi, npr. ukosnicu za harnadlu (njem. Haarnadel) i frkandelu (tal. forcatella), stezaljku za šrafncvengu (njem. Schraubenzwinge), osigurač za ziherung (njem. Sicherung), rascjepku za šplentu (njem. Splint), sjenilo za abažur (fr. abat-jour), rebrenice za žaluzije, žaluzine (fr. jalousie), nogomet za fudbal (engl. football), rukomet za engl. handball i dr. Te naše riječi s uspjehom zauzimaju svoje mjesto u književnom jeziku. U čemu je njihova prodornost? Potrebno je da to znamo, kako bismo znali što se traži da nova riječ uspješno zamijeni stranu, da od više predloženih odaberemo onu koja ima najviše sposobnosti da potisne ostale. U našim se jezičnim priručnicima o tome obično ne govori. Ako se što uz put i napomene, tada se otprilike kaže ovo: nova riječ treba da bude u duhu jezika, tj. da je u skladu s gramatikom, s pravilima o tvorbi riječi. Međutim, nije dovoljno da znamo samo pravila o tvorbi da bismo napravili uspješnu riječ. Da bi nova riječ što lakše ušla u književni jezik i tako istisnula stranu, treba da zadovolji i nekoliko drugih uvjeta.

Kad mjesto Reissnägel, Reissbrett, Reissfeder predložimo *risaći* ili *crtajući čavlić*, *daska*, *pero*, a za druge dvije još i *daska za crtanje*, *pero za*

¹ Od naših se riječi izdvaja akcentom. Kako mi reče prof. Hraste, na Hvaru joj je akcentat puntina, što znači u književnom puntina, kako se i govori u Dubrovniku, ali i s tim akcentom ostaje izvan sustava naših riječi. U našem jeziku završetak -ina nema nikada dugo i, npr. godina, ljëtina, pućina, bätina, mäslina, gläsina, nõžina, zidina, dužina, lju-tina, planina...

crtanje, onda to nisu najbolje zamjene, jer mjesto jedne riječi predložimo dvije ili čak tri. Iz istoga razloga *pribor za jelo* teško potiskuje *escajg* ili *beštek*, a *gumena cijev* (*gumeno crijevo* još teže) *šlauf* (njem. Schlauch), dok je *dušica* odlična zamjena za *šlah* nogometne lopte, a *zračnica* za *unutrašnju gumu* (šlah) u točkovima bicikla i motornih vozila. Spomenuta riječ Schraubenzwinge prevedena je u Šamšalovićevu Njemačko-hrvatskom rječniku (Zagreb, 1960) sa *ručna stega*, izrazom koji ne može ni izdaleka tako uspješno zamijeniti šrafncvengu kao što to može *stezaljka*.

Tih nekoliko primjera jasno pokazuje da dvočlani i višečlani nazivi tek s velikom mukom zamjenjuju jednočlane, pa makar i bili prividno jednočlani kao što su mnogi njemački. Zato treba težiti da za jedan pojam dobijemo jednu riječ, iako se time ne kaže da u jeziku nisu dobri dvočlani nazivi.

Od novih riječi najviše uspjeha imaju izvedenice koje su načinjene najobičnijim sufiksima. Mogli bismo postaviti gotovo kao pravilo: što je sufiks običniji, češći, produktivniji, to je nova riječ neprimjetljivija, gotovo nezapaženo ulazi u jezik. Evo nekoliko novih riječi koje sam zabilježio u 1961. godini. Nema ih u Deanovićevu Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku, a vjerojatno ni u ostalim rječnicima:

bacaljka (igračka za djecu), ljuštionica (riže), posudionica, sunčaonica (ograđen prostor za sunčanje), uredovnica (kancelarija), pojilica (sprava za napajanje stoke), vadicica (ratarski stroj), vlažnjak (humidaire), sapunjača (kruškasta posuda za tekući sapun), množač (elektronski), odstranjivač (uređaj za skidanje krumpirove ljuske), pisac (uređaj na encelografu), orošivač (vrsta prskalice), produživač (za olovku), usitnjivač (ratarski stroj), bacalište (dio igrališta), cjepilište (cjepno mjesto), crpalište, crpilište, prasilište, snimalište (mjesto gdje se snima film), sunčalište (mjesto za sunčanje), putomjer (kurvimetar), mljekovod, toplovod, vrelovod.

Naš jezik velikim bogatstvom živih i produktivnih sufiksa nimalo ne zaostaje ni za jednim jezikom u tvorbi novih riječi, pa ni za njemačkim, iako je lakoća kojom taj jezik tvori nove riječi gotovo već poslovična. Razlika je samo u načinu tvorbe. U našem se jeziku lakše tvore izvedenice, teže složenice, u njemačkom je obratno. Zato kad u njemačkom imamo složenicu, tada treba u prvom redu pomišljati kako da je zamijenimo izvedenicom, a ne složenicom. Njemačku riječ Zünderholz (-hölzer, -hölzchen) Srbi su preveli sa *palidroce*, ali ju je danas gotovo potpuno istisnula riječ *šibica*. Katkada mi guramo točak u suprotnom smjeru kad pored naših lijepih riječi *obzor*, *vidik*, *ratar*,² *ribič*, *savjetnik*, *slap* upotrebljavamo prema njemačkom kalupu napravljene riječi *vidokrug*, *poljodjelac*, *ribolovac* (čak i sportski ribolovac!), *savjetodavac*, *vodopad*.

² Zašto je riječ *ratar* na granici da postane arhaizam, to je drugo pitanje u koje nije potrebno ovdje ulaziti.

Izvedenice nailaze na zapreku samo kad im je izvedeno značenje vrlo široko, opće, a želimo ih upotrijebiti u vrlo uskom, specijalnom značenju. *Pribodnica* je već napredak prema *risaćem*, *crtaćem čavliču*, a ipak se svima ne sviđa. Zašto? Zato jer je etimološki jasna i teško se možemo složiti da nam znači baš Reissnägel kad nam je jasno da znači sve ono čime se nešto pribode, i da bi jednako tako mogla značiti i špenadlu (Spennadel) da se tko sjetio predložiti je za taj pojam, kao što je tko za Reissnägel mogao predložiti i pribadaču, pribodaču. Slično je i s riječju pričvršćivač koju možemo predložiti mjesto pribodnice. Takve riječi tek dužom upotrebom mogu značiti samo jedan određen pojam. Put je do toga kod jednih riječi kraći, kod drugih duži, a neke nikada ne uspiju da potisnu stranu riječ.

Riječ *samokres*, koja se upotrebljava od Gundulićevih dana, nije uspjela da zauzme mjesto *pištolja* i *revolvera*, a nije zato što u našoj svijesti i danas ima značenje: onaj koji sam kreše, a to može biti i kresivac, upaljač (Feuerzeug). Vidimo dakle da je pojedinim riječima etimološka jasnoća smetnja da znače ono što bismo željeli da znače i da etimološki nejasne riječi, koje nemaju veze s drugim riječima, imaju prednost. A takvu su upravo tuđice i zato se one lako preuzimaju, ali zbog toga vrlo lako šire i mijenjaju svoja značenja i dobrim dijelom završavaju kao fraze, prazne riječi. Koliko ih je zato udobno upotrebljavati, toliko je s druge strane izraz često neprecizan i nejasan.

Rijetko će se kada dogoditi da naša nova riječ bude etimološki nejasna, a da ujedno bude dobra i da proдре u književni jezik. Takva je riječ *pelud* (i peludnica), Šulekova kovanica napravljena od češke riječi *pel* nastavkom *-ud* koji je već u Šulekovo vrijeme bio mrtav. Zbog toga joj je Maretić prigovarao, a ipak je ušla u književni jezik, ali ne kao izvedenica, nego kao gotova riječ. No takve riječi mogu imati uspjeha samo u posebnim prilikama.

Kao što ima afektivnih riječi, tako ima i afektivnih sufiksa, tj. takvih koji ne označuju samo neki pojam, nego i naš osjećajni odnos prema tome pojmu. Tako npr. sufiks *-arija* označuje prezir, potcjenjivanje, u blažoj ili jačoj mjeri, i nismo prihvatili Maretićev prijedlog iz Jezičnoga savjetnika u kojem za riječi *igrarija*, *krparija* kaže da je mjesto njih bolje *igra*, *krpež*, a razlog mu je što su u A. Rj. slabo potvrđene. Potpuno je promašio kad je mjesto *bakljada* predložio riječi *bakljarija*, *lučarija*, *zubljarija*. Afektivno obojenim sufiksom htio je napraviti afektivno neutralnu riječ.³ Maretić je to doduše naslutio jer za riječ *mladarija* kaže: »bit će malko s preziranjem«, ali nije vidio da je tako s njegovim zamjenama za *bakljadu* i s riječima *igrarija*, *krparija*. Zanimljivo je spomenuti da nije uzeo u obzir što P. Bud-

³ Još nitko nije u stručnoj literaturi pokušao ustanoviti zašto nismo usvojili mnoge Maretićeve prijedloge iz Jez. savjetnika, premda bi to bilo zanimljivo, a mogli bismo dobiti vrlo korisne pouke.

meni u A. Rj. s. v. *krparija* izričito kaže da se ova riječ upotrebljava s nekim preziranjem. Da sufiks *-arija* zaista ima to značenje, spomenimo još riječi *blesarija*, *bljezgarija*, *brbljarija*, *circusarija*, *djetinjarija*, *koještarija*, *lagarija*, *mješarija*, *svinjarija*, *studentarija*, *tričarija*. Bakljadu nije potrebno izgoniti jer imamo i drugih riječi s tim završetkom, armada, barikada, brigada, kanonada, parada, a sam je Maretić rekao »kad je osnova tuđa, ne smeta nam ni tuđi nastavak« (Jez. savj., str. XXIX).

Ako pak na našu osnovu dodamo strani sufiks, gotovo uvijek dobivamo afektivnu riječ, npr. *davator*,⁴ *gnjavator*, *gnjavaža*, *prevarant*, *pretrglija*, *uživancija*, *varancija*,⁵ a takva je i kajkavska riječ *gladuš*. Iako za njih imamo svoje: *davalac*, *gnjavitelj*, *gnjavež*, *varalica*, *pretržac*, *prekupac*, *preprodavač*, *prijevara*, *uživanje*, *varanje*, *gladnik*, *gladnica*, ipak ne smijemo reći da su one nepotrebne, a ove bolje; treba samo reći da valja dobro paziti kad ćemo koju upotrijebiti.

Mogao bi tko prigovoriti da u riječima bakljarija, lučarija, zubljarija i nemamo sufiks *-arija*, nego samo *-ija* dodan riječima bakljar, lučar, zubljar, kao što kaže Maretić i kao što je u riječima bačvarija, bravarija, stolarija, vrtlarija izvedenima od bačvar, stolar, vrtlar. Da se ovdje ne upuštamo u raspravu o tome, dovoljno je da nas Maretićeve kovanice podsjećaju na riječi s kojima su upoređene pa da ne budu uspješne. Naime, novu riječ koja svojim glasovnim kosturom podsjeća na neku drugu, različitu po značenju i po osjećajnoj vrijednosti, obično teže prihvaćamo. Kad je nekim filozofima predloženo da upotrebljavaju *platonovac* mjesto *platonik*, *platoničar*, *platonist*, a *aristotelovac*, *hegelovac* mjesto *aristotelik*, *hegelijanac*, odgovorili su da te riječi nisu dobre jer ih prva podsjeća na *novac*, a druge dvije na *lovca*. Oni, istina, nemaju pravo, ali je karakteristično kakav su razlog iznijeli protiv njih. A od filozofa zavisi hoće li te riječi biti usvojene. Obratno, prodornost njemačke riječi *cikcak* upravo je u njezinu glasovnom kosturu i naša je *ševuljica* neće moći potisnuti.

Nova riječ neće s uspjehom zamijeniti tuđicu ako iz neke porodice riječi zamjenjujemo samo jednu ili dvije, na primjer porodice se riječi *val* i *talas* ne podudaraju u svim izvedenicama i zato *val* ne može u potpunosti istisnuti *talas*:

talas	— val	talasati se	—	—
talasni	— valni	talasanje	—	—
talasav	— valovit	talasje	—	valovlje.
talasast	— (valovit)			

⁴ Nije on meni okupator nego davator, Lalić, Hajka, u Borbi od 7. 11. 1960!

⁵ Takve su imenice češće u Sijarićevim Bihorcima (Sarajevo, 1956): *Izvinite na čekanciji* (18) — *Derdemez danas izgubio britvu, pa cio dan preturancija* (23) — *sad i o kopiletu prtljancija* (53) — *Oprostite za stezanciju* (53).

Tako *zakovica* i *zakovičar* teže istiskuju riječi *nitn(a)* (njem. Niete) i *nitner* jer za ostale tuđice iz ove porodice, *nithamer* (njem. Niethammer), *nitovati*, *zanitovati*, *nitovanje*, nemamo dobrih zamjena.

Kad se za jednu stranu riječ daje više naših zamjena, tada treba dati zamjene za sva značenja strane riječi, a ne samo za neka. U stručnoj je literaturi već više puta rečeno da nam je glagol *tretirati* nepotreban, a za njega je dana samo jedna, dvije, najviše tri zamjene: *raspravljati*, *postupati*, *obrađivati*. Ako to dobar lektor posluša i pokuša da zamjenjuje, često će naići na rečenice u kojima ni jedna zamjena nije dovoljna: *ti to tretiraš kao šalu; kaže da se američka odluka ne može tretirati kao razuman korak; davali su injekcije i konstatirali znatno fizičko i psihičko poboljšanje kod tretiranih osoba*. Kad ne uspije svagdje, prestat će i tamo gdje može. Zato treba reći da *tretirati* znači i *smatrati*, *uzimati*, *shvaćati*, *liječiti*, *njegovati*. Isto se tako za rusizam *izviniti* spominje samo zamjena *oprostiti*, a ona nije dovoljna, treba i *ispričati*, kao što za francusku riječ *efikasan* nije dovoljno samo *djelotvoran* jer treba i *uspješan*.

Ipak, u rješavanju svih tih pitanja nećemo mnogo napredovati dok ne dobijemo iscrpno obrađenu tvorbu riječi, i to suvremenim lingvističkim metodama. Tek tada ćemo o takvim pitanjima moći raspravljati potpunije.

PROBLEMI PROUČAVANJA JEZIKA I STILA U SUVREMENIH PISACA

Krunoslav Pranjić

(Svršetak)

Ali, stilistike su dvije, ili barem dvije: jedna promatra lingvističke strukture i njihovo funkcioniranje unutar jezičnoga sustava; ona je *DESKRIPTIVNA* (zovu je još i lingvističkom ili stilistikom jezične ekspresije); druga tim strukturama određuje razloge; ona je *GENETIČKA*; prva potječe od semantike, tj. od studija značenja, druga se vezuje uz literarnu kritiku (stoga je zovu još i literarnom).

U odista prijekojoj potrebi da se temeljito i sustavno započne studij jezika i stila u suvremenih pisaca, za lingvista nema dileme: on će optirati za deskriptivnu stilistiku, stilistiku koja u analizi jezične ekspresije ne napušta područje lingvističkih činjenica, nego tu istu jezičnu ekspresiju promatra u njezinoj trovalentnosti:

ekspresivnoj,
pojmovnoj,
impresivnoj.